

EN NY SOSIALDEMOKRATISK IDEOLOGI

Historien til Arbeiderpartiet er fortellingen om et parti som alltid har tilpasset seg nye tider for å beholde kontakten med velgerne. Samtidig som partiet har vært trofast mot de sosialdemokratiske verdiene, har man endret politikken.

Arbeiderpartiets endringsvilje speiler partiets demokratiske kjerne. Det er et genuint folkeparti som må appellere til en stor andel av velgerne. Følsomheten overfor velgerne har vært årsaken til partiets suksess. Framfor å være en stemme for stadig færre arbeidere, har partiet tilpasset politikken først til bøndene, deretter middelklassen, så kvinner i offentlig sektor og til slutt våre nye landsmenn.

Den demokratiske vendingen på 1930-tallet gjorde partiet til et folkeparti. Markedsvendingen på 1980-tallet reddet partiet fra å gå ut på dato. Fellesskapsvendingen på 2000-tallet ga nytt liv i det sosialdemokratiske prosjektet. Nå er det på tide med en fjerde vending, frihetsvendingen.

At sosialismen relativt raskt ble demokratisk i Norge, var ikke selvsagt. I Tyskland nektet sosialdemokratene på 1920- og 30-tallet å reformere seg og omfavne demokratiet.

Konsekvensen var at veien sto åpen for Adolf Hitler og hans nasjonalsosialistiske parti.¹⁸

I Norge gjorde man det annerledes. Etter at partiet ble kastet fra makten etter 18 dager i sin første regjering i 1928 og gikk på et sviende valgnederlag i 1930, forlot partiet sin revolusjonære retorikk.¹⁹ I 1935 gikk partiet til valg på parolen om å få «hele folket i arbeid», og Johan Nygaardsvold (1879–1952) ble statsminister. Utviklingen på 1930-tallet utgjorde en *demokratisk vending* i partiets historie og markerte begynnelsen på den sosialdemokratiske æra i norsk politikk. Framfor å love folket en omveltning av samfunnet tok partiet folks konkrete og praktiske utfordringer på alvor. Men «sosialdemokratiets lykkelige øyeblikk» varte ikke evig.²⁰

På begynnelsen av 70-tallet stoppet verdensøkonomien opp, og Arbeiderpartiets politiske verktøy virket ikke lenger. Det var oljekrise, og arbeidsledigheten økte over hele verden. Å øke det offentlige forbruket for å stimulere til etterspørsel fungerte ikke. Politikken ga bare høyere priser. Sosialdemokratiets krise var et faktum. Velgerne sviktet, og hele partiets verdensbilde ble rystet. Man mistet troen på at staten kunne styre økonomien og sikre at alle hadde en jobb å gå til.²¹

70-tallskrisen sporet en åpen debatt i Arbeiderpartiet. Den ble ledet av daværende partileder Gro Harlem Brundtland, Einar Førde og Thorbjørn Jagland. Den «ideologiske moderniseringen» startet så smått i 1981, men tok fart etter

18. Berman, Sheri (2006). *The Primacy of Politics: Social Democracy and the Making of Europe's Twentieth Century*.

19. Berntsen, Harald (2009). «Johan Nygaardsvold».

20. Sejersted, Francis (2005). *Sosialdemokratiets tidsalder*.

21. Slagstad, Rune (1998). *De nasjonale strateger*, side 430.

valgnederlaget i 1985.²² Nå skulle partiet ta enkeltmennesket på alvor.

I 1985 ble det for første gang slått fast i partiets ideologiske grunnlag at offentlig sektor er til for menneskene som mottar tjenestene, ikke omvendt. Man aksepterte høyresidens reformer: Butikkenes åpningstider ble utvidet, TV- og radiomonopolet opphevet, og man kunne selge og kjøpe boliger på markedet.²³

På 80-tallet foretok Arbeiderpartiet altså en *markeds-vending*. Lenge før Tony Blair kom til makten i Storbritannia med «New Labour» i 1997 og staket ut den såkalte tredje vei, hadde Arbeiderpartiet tilpasset seg den nye virkeligheten.²⁴ Det var «en politisk livsnødvendig ideologijustering», hvis vi skal tro Kjetil Wiedswang, kommentator i Dagens Næringsliv.²⁵

Erfaringene fra andre land tyder på at Wiedswang har rett. Etter at konservative Margareth Thatcher (1925–2013) tok over i Storbritannia i 1979 og markerte starten på høyrebølgen i Europa, tok det 18 år før Labour kom tilbake til regjeringskontorene. Da Helmuth Schmidt tapte valget i Tyskland i 1982, tok det 16 år før sosialdemokratene var tilbake. I Danmark sto Socialdemokraterne utenfor regjeringskontorene fra 1982 til 1993. I mange land tok det lang tid før sosialdemokratene forsto at verden og velgerne hadde endret seg. De forsto ikke at gårsdagens sosialdemokratiske politikk ikke lenger var god politikk.²⁶

22. Slagstad, Rune (1998).

23. Brundtland, Gro Harlem (1997). *Mitt liv*, side 398–399.

24. Giddens, Anthony (1999). *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*.

25. Wiedswang, Kjetil (2014). «Hundreåringen som forsvant».

26. Green-Pedersen, Christoffer (2002). «New Public Management Reforms of the Danish and Swedish Welfare States: The Role of Different Social Democratic Responses»; Marx, Paul og Gjis Schumacher. (2012). «Will to power?»

Arbeiderpartiets markeds vending gjorde at det, i likhet med blant andre svenske og spanske søsterpartier, kom raskt tilbake til makten. Etter fem år i opposisjon var partiet atter rustet for politisk kamp i 1986.

I løpet av 1990-tallet ble markeds vendingen koblet med et gjensyn med tidligere tiders styringsoptimisme. Fra 2000, da Jens Stoltenberg tok over, fikk markedstenknin-gen et nytt formål. Stoltenbergs fremste mål var å redde bærebjelkene i velferdssamfunnet, og markedet ble brukt til å effektivisere og gjøre offentlig sektor mer brukervenn-lig. I hans første periode i regjering, fra 2000 til 2001, rakk Arbeiderpartiet å delprivatisere Statoil, sette i gang syke-husreform, politireform og forsvarsreform og innføre mer mål- og resultatstyring i offentlig sektor. Næringslivet var forbildet for reformene.²⁷

En effektiv og god offentlig sektor er viktig, men det er ingen valgvinner. I 2001 gjorde Arbeiderpartiet et katastro-falt valg. Partiet stupte fra 35 til 24,3 prosent, en halvering siden toppen i 1957. Historiker Trond Bergh ved BI mener at Arbeiderpartiet «havnet i et slags politisk tomrom uten saker og holdninger som samlet og mobiliserte».²⁸ Stolten-bergs første regjering var for opptatt av intern fornying og for lite av å frigjøre mennesker fra deres daglige problemer.

Arbeiderpartiet må være et troverdig styringsparti, men for et sosialdemokratisk parti er ikke det tilstrekkelig. Et sosialdemokratisk parti må berøre folks hjerter på en mer grunnleggende måte.

Intra-party conflict in social democratic parties and the choice for neoliberal policies in Germany, the Netherlands and Spain (1980–2010)»; Schumacher, Gijs (2012). «'Marx' or the Market? Intra-party Power and Social Democratic Welfare State Retrenchment».

27. Mydske, Per Kristen m.fl. (2007). *Nyliberalisme – ideer og politisk virkelighet*.

28. Bergh, Trond (2009). «Arbeiderpartiets katastrofevalg».

Valgnederlaget fikk partiet til å tenke nytt enda en gang. Etter valget opprettet partiets sentralstyre et dialogforum, ledet av Stoltenberg. I rapporten de leverte til landsmøtet i 2002, kunne vi lese at Arbeiderpartiet «må ta tilbake den kontaktskapende og lyttende holdningen som ga oss tillit som det parti som best forsto folks problemer og drømmer».²⁹ Det maktet partiet til en viss grad.

Med god drahjelp fra fagbevegelsen og de to kommende regjeringspartnerne SV og Senterpartiet tok partiet en *fellesskapsvending* mot mer likhet og solidaritet. Vendingen ga åtte år i regjeringskontorene fra 2005 til 2013. Statsviterne Ottar Hellevik og Oddbjørn Knutsen har studert velgerutviklingen de siste tjue årene og oppsummerer: «Det er når Arbeiderpartiet igjen markerer seg som forsvarer av fellesskapsløsninger, at framgangen i velgeroppslutning kommer.»³⁰

PARTIET TRENGER EN FRIHETSVENDING

Markedsvendingen på 1980-tallet og *fellesskapsvendingen* i 2005 gjorde at Arbeiderpartiet raskt kom tilbake til makten. Men begge var kortsiktige tilpasninger for å tekkes velgerne. Det de manglet, var en dyptgående ideologisk forankring. Det ble partiet straffet for i 2013 da de virket slitne og visjonsløse.

Partiet trenger en mer dyptgående vending som trekker på det beste fra både markeds- og fellesskapsvendingen: en *frihetsvending*. Framfor at partiet lar politikken styres av hva velgerne til enhver tid ønsker, vil denne frihetsvendingen kunne bygge på en helhetlig ideologi og

29. Bergh, Trond (2009).

30. Hellevik, Ottar og Oddbjørn Knutsen (2007). «Norske velgere og nyliberalisme».

dermed virke som en progressiv kraft som både former samfunnet og menneskene på samme tid.

Kjernen i en slik frihetsvending er at folk skal kunne leve sitt liv som de vil, uten ytre og indre begrensninger. At frihet er målet, betyr ikke at markedsvendingen på 1980-tallet skal fullendes. Man har ikke frihet hvis markedet eller familien tar over for staten. Politikken må gi folk mer makt til å leve det livet de selv ønsker.

I filosofien kaller man det å ha autonomi. Å være autonom betyr å ha eierskap til egne mål og muligheter til å nå dem. Da bestemmer man selv.³¹ Psykologiske studier viser at selvbestemmelse er en forutsetning for et godt liv.³² Å være heteronom betyr derimot at man ikke bestemmer over livet sitt. Truslene mot friheten kan komme både utenfra og innenfra. Hvis man ønsker å røyke, er et statlig forbud mot røyking en trussel. Men hvis man røyker fordi man er avhengig av nikotin, er man heller ikke fri. Hvis politikken kan hjelpe den enkelte med å bli kvitt nikotinavhengigheten, vil den fremme folks autonomi.

Sosialdemokratiet må alltid søke å frigjøre folk fra begrensninger de møter i sitt liv. På engelsk har man et begrep vi mangler på norsk: *empowerment*. Det betyr å gi folk ressurser til selv å ta veloverveide valg.

Filosofene Amartya Sen (1933–) og Martha Nussbaum (1947–) har utviklet en teori om frihet som kan gi rettleiding for et moderne sosialdemokratisk parti. De mener at frihet er å ha mulighet til å leve et godt liv og kunne

31. Frankfurt, Harry G. (1971). «Freedom of the will and the concept of a person»; Dworkin, Gerald (1988). *The theory and practice of autonomy*; Christman, John (2011). *The politics of persons: Individual autonomy and socio-historical selves*.

32. Deci, Edward (1995). *Why we do what we do*.

delta i samfunnslivet.³³ Å gi folk muligheter er en politisk oppgave. En slik positiv frihetsforståelse passer godt med Arbeiderpartiets historiske prosjekt.

Frihet og selvbestemmelse har vært en rød tråd i Arbeiderpartiets historie fra stemmerettsutvidelsene og arbeidet for at folk skulle få mer makt over egen arbeidshverdag, til kampen for selvbestemt abort. Likestilling mellom kvinner og menn har handlet om å gi kvinnen mer makt over eget liv.

Da den økonomiske krisen slo inn over den vestlige verden på 1930-tallet, falt europeiske stater til diktaturet. I Norge ga Arbeiderpartiet de maktesløse en følelse av tilhørighet og medbestemmelse og troen på en bedre framtid. Arbeiderpartiets partisekretær Raymond Johansen har oppsummert det slik: «Opprøret ble rettet oppover og førte til utviklingen av velferdssamfunnet.»³⁴

Arbeiderpartiets ønske om velferd og arbeidsplasser til alle har gitt flere tilgang på økonomiske ressurser. Det har gjort det mulig for flere å leve det livet de ønsker. Å gi folk ressurser står imidlertid ikke i veien for å gi folk andre friheter. Retten til selvbestemt abort og muligheten til å leve med den man elsker, selv en med samme kjønn, ga mer frihet til folk. Det gjorde også markedsvendingen på 1980-tallet. Flere muligheter til å kjøpe og selge egen bolig og lengre åpningstider i butikken, som Arbeiderpartiet etter hvert kom til å omfavne som egen politikk, har gitt folk mer frihet.

Den amerikanske filosofen Elizabeth Anderson (1959–) har vist hvordan frihet må bygge på likhet. Hun baserer seg på Amartya Sen og Martha Nussbaums frihetsteori.

33. Amartya Sen (2001). *Development as freedom*; Nussbaum, Martha (2013). *Creating Capabilities: The Human Development Approach*.

34. Johansen, Raymond (2011). «Hva nå, lille land? – Norge etter terroren».

Ifølge Anderson forutsetter frihet «demokratisk likhet», altså et samfunn hvor alle står i likeverdige relasjoner til hverandre.³⁵

En jevnt fordelt velstand og likeverdige relasjoner har gjort oss friere ved å gi hver enkelt mer makt til å leve som man ønsker. Om man ikke kan flytte på seg og ens eneste kontaktnettverk er det religiøse fellesskapet i bygda, er man avhengig av å bli akseptert der. Har man få ferdigheter, er man sårbar for press og mer avhengig av jobben man har. Har man få muligheter på kjønnsmarkedet, øker avhengigheten av partneren. Få ressurser øker risikoen for å bli utnyttet.

Om staten griper inn i privatsfæren, betyr det ikke nødvendigvis at folk får mindre frihet. Folk kan oppleve ufrihet innad i familien og overfor arbeidsgiver. Om jenter blir omskåret, er de ikke frie. Om vi står maktesløse i møte med arbeidsgiver, er ikke løsningen mindre politikk, men mer. Likhet handler ikke utelukkende om hvordan vi fordelet goder. Likhet er en relasjonell størrelse.³⁶

Høyrebølgens forestilling om at likhet bremser den økonomiske veksten, har satt en stopper for progressiv, sosialdemokratisk politikk over hele verden. Forskningen de siste tiårene viser imidlertid at likhet og vekst kan gå hånd i hånd. Likhet kan være en forutsetning for både vekst og et godt samfunn.

Spesielt har den norske arbeidslivs- og velferdsmodellens innretning vist seg svært robust i møte med en ny tid. Sjenerøse velferdsordninger og et organisert arbeidsliv med en lønn som fastsettes sentralt mellom arbeidslivets

35. Anderson, Elizabeth (1999). «What is the point of equality?».

36. Se også Pettit, Philip (1997). *Republicanism: A theory of freedom and government*; Pettit, Philip (2013). *On the people's terms: A republican theory and model of democracy*.

parter, virker vekstskapende og ikke vekstdempende.³⁷ Institusjoner som fremmer økonomisk likhet, kan bidra til mer tillit i befolkningen og en mer effektiv økonomi.³⁸ Økt selvbestemmelse er ikke bare positivt for den enkelte, men for hele samfunnet. Arbeidere som trives og føler eierskap til bedriften, gjør norske bedrifter mer produktive og en hel rekke dyre kontroll- og overvåkningsmekanismer overflødige.³⁹

Den amerikanske økonomen Samuel Bowles oppsummerer det slik: «Ulikhet virker ikke, og folk liker det ikke.»⁴⁰

DET FRIGJØRENDE FELLESSKAPET

En frihetsvending i Arbeiderpartiets politikk forutsetter at man setter enkeltmennesket i sentrum, slik Brundtland tok til orde for under markedsvendingen på 1980-tallet.⁴¹ Slik sett er det en individualisering av politikkens mål. Det er verken nasjonen eller andre kollektiver som settes i fører-setet. Vil det svekke andre viktige verdier, som den høye tilliten og solidariteten mellom nordmenn? Står frihet og fellesskap mot hverandre?

Norge er i dag et av de landene med høyest nivå av tillit, og forskningen er enig om at tillit henger sammen med både en fungerende markedsøkonomi, en effektiv

37. Moene, Kalle og Michael Wallerstein (2008). «Labor and the Nordic Model of Social Democracy».

38. Rothstein, Bo (2011). *The Quality of Government: Corruption, Social Trust, and Inequality in International Perspective*.

39. Hernes, Gudmund (2007). *Om New Public Management og sosial kapital i den norske modellen*.

40. Bowles, Samuel (2012). *The new economics of inequality and redistribution*, side xiii.

41. Brundtland, Gro Harlem (1997). *Mitt liv*, side 398.

velferdsstat og gode politiske institusjoner.⁴² Hvis frigjøringen fører til at fellesskapet svekkes, kan fundamentet for sosialdemokratiet svinne hen.

Den britiske historikeren og sosialdemokraten Tony Judt (1948–2010) skriver i boka *Ill fares the land* (2010) om det «sosialdemokratiske paradokset»: Sosialdemokratiet undergraves av sin egen suksess. Velferdsstaten og økonomisk vekst har gitt alle en så behagelig økonomisk situasjon at vi ikke lenger er avhengige av velferdsstaten. Dermed svekkes støtten til den, og med i undergangen følger støtten til de sosialdemokratiske partiene.⁴³

Det er imidlertid en forhastet konklusjon. Gode fellesskapsbånd skapes ikke av avhengighet. At kvinner er blitt mer selvstendige, har ikke gått på bekostning av familien eller samfunnet. En rekke studier viser at vi føler oss mer knyttet til dem som støtter selvbestemmelsen vår.⁴⁴ En kvinne som ikke har egen inntekt, er økonomisk avhengig og knyttet til sin mann, men følelsen av samhold og fellesskap spirer ikke gjennom tvungen avhengighet. Den kommer av et likeverdig og egalitært forhold hvor begge parter blomstrer.

I et komplisert samfunn som vårt eget er vi nødvendigvis gjensidig avhengige av hverandre. Søppelet vil hope seg opp om ikke renovasjonsetaten kommer. De færreste vil få mat på bordet om ikke andre produserer, transporter og selger maten. Men gode fellesskapsbånd er, som i familien, avhengige av at vi selv føler at vi har makt i relasjonene.

42. Rothstein, Bo (2011). *The Quality of Government*.

43. Judt, Tony (2011). *Ill fares the land*; Judt, Tony (2009). «What Is Living and What Is Dead in Social Democracy?»

44. Deci, Edward (1995). *Why we do what we do*.

Samfunnsforskerne Ronald Inglehart og Christian Welzel har i tre tiår studert folks holdninger og konkluderer helt annerledes enn Judt. De viser at uavhengighet og individualisme henger positivt sammen med tillit og solidaritet. Jo høyere tillit mellom folk, jo mer individualistiske og uavhengige er de. Land med befolkninger med høy tillit til hverandre fungerer bedre og gir folk nødvendige ressurser til å bli uavhengige.⁴⁵

Sammenhengen går imidlertid ikke bare én vei, fra tillit til frihet. Frihet styrker også tilliten mellom folk. Folk som har makt over eget liv, har mer tillit til og solidaritet med andre. Flere har en trygg økonomisk situasjon når de økonomiske godene er jevnere fordelt, noe som er et tegn på jevn maktfordeling. Når man har makt over eget liv, er avvik mindre truende. En studie viser at økonomisk likhet henger sammen med toleranse for minoriteters levemåter, som for eksempel homofile.⁴⁶

Innvandrere, homofile og transpersoner representerer på et vis avvik fra gruppen. Livet deres bryter på ulike måter med normene i storsamfunnet. Om man ikke har mulighet til å skifte arbeidsplass, er folk som ikke oppfører seg slik som oss, farligere. Når man er mindre avhengig av en spesifikk arbeidsplass, har man råd til å være mer tolerant. Går noe galt, kan man bare bytte jobb.

Resultatet er muligens paradoksalt: Jo mindre menneskene trenger fellesskapene, jo mer åpent og inkluderende er fellesskapet. Derfor er det ingen grunn til å frykte at

45. Inglehart, Ronald og Christian Welzel (2005). *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*; Berggren, Henrik og Lars Trägårdh (2009). *Är svenskan människa? Gemenskap og oberoende i det moderne Sverige*.

46. Andersen, Robert og Tina Fetner (2008). «Economic inequality and intolerance: Attitudes toward homosexuality in 35 democracies».

frigjøringen undergraver seg selv, slik Tony Judt mente. Mer frihet vil snarere skape et rausere samfunn. Selv om Norge er et av de mest individualistiske landene i verden, er både tilliten vi har til hverandre, og støtten til velferdsstaten høy sammenlignet med andre vestlige land. Nesten åtte av ti nordmenn sier at de heller vil ha mer velferd enn skattelette.⁴⁷ Flere studier tyder på at fellesskapsordninger som velferdsstaten øker, snarere enn reduserer, de solidariske holdningene i befolkningen.⁴⁸

Mer frihet har også positive økonomiske konsekvenser. Et fritt samfunn skaper mer velstand og øker sjansen for at folk kan leve livet sitt som de vil. Når folk opplever at de er trygge, kan de åpne seg for frihandel, teknologisk utvikling og nye landsmenn.⁴⁹ Frihet, likhet og fellesskap går hånd i hånd.

Det er ingen motsetning mellom frigjøring og solidaritet. En politikk som gir folk mer kontroll over eget liv, er positiv både for den enkelte og for samfunnet som helhet. Derfor er den god sosialdemokratisk politikk.

Konsekvensen av Arbeiderpartiets politikk i over 120 år er at vi i dag lever i et av de beste og frieste samfunn i verden. Skal partiet vinne makten tilbake og forbli Norges viktigste folkeparti, må det tørre å la ideologien styre. Skal Arbeiderpartiet fortsatt vinne folkets hjerter, må friheten være ledestjernen.

47. Lødrup, Julie (2012). «Fortsatt råd til felles velferd?»

48. Kuhnle, Stein og Rune Ervik (2011). «Velferdsstatens politiske grunnlag»; Rothstein, Bo (1998). *Just institutions matter: The moral and political logic of the universal welfare state*; Moene, Karl Ove og Michael Wallerstein (2001). «Inequality, Social Insurance, and Redistribution»; Moene, Karl Ove og Michael Wallerstein (2003). «Earnings Inequality and Welfare Spending».

49. Moene, Karl Ove (2007). «Den nordiske modellen».